

Посткомунистическа Европа пред предизвикателството на разделения Запад

*Ще допуснат ли новите демокрации да бъдат отново сателитизирани в една
възраждаща се ретроградна Европа на “великите сили”?*

Огнян Минчев

С еднозначната си подкрепа за САЩ в иракската криза, страните от посткомунистическия Изток оформиха едно от основните разделения на Стария континент между пропацифистка и неутралистка западна и проатлантическа източна Европа. Какво накара страните от европейския Изток, включително посткомунистическата левица в тези страни (с изключение на БСП) да рискуват гнева на западноевропейските си “патрони” и да подкрепят категорично Америка, въпреки резервите си към стилистиката и интегритета на политиката, преследвана от настоящата консервативна администрация във Вашингтон?

Опитите да се отговори на този въпрос с категориите на т.нар. “морален – ценностен” избор са нелепи. Посткомунистическа Европа направи своя ценностен - цивилизационен избор с присъединяването си към общността и институциите на Запада – НАТО и Европейския съюз. Да избираш между Германия и САЩ в иракската криза не е въпрос на морал, доколкото различието между тези две позиции не е конфликт между доброто и злото, а просто спор на конкурентни стратегически визии, отразяващи различни, но еднакво легитимни интереси.

Позицията на източна Европа в полза на Америка в иракската криза е израз на дълбоко мотивиран и прагматичен избор, отразяващ общността на дългосрочните стратегически интереси на посткомунистическите страни. Тези интереси са изградени изцяло върху презумпцията за единство и ефективност на евроатлантическата общност от нации, изискваща активното участие на САЩ в уравнението на европейската сигурност.

С рухването на комунистическите режими през 1989 г. обществата от централна и източна Европа навлязоха в период на мъчителна социална, икономическа и институционална трансформация, характеризираща се с драматични дилеми на сигурността. Крехкостта на новосъздадените институционални демократични системи, болезненият пазарен преход и криминализираната приватизация, слабата представителност и ефективност на националните институции, конфликтите на междуетническа основа – всичко това в своята цялост насочи

погледите на източна Европа в очакване на помощ от Запад. Тази помощ трябваше да дойде преди всичко от Европейския съюз, чиито заможни страни членки бяха преодолели кризата на разрушенията от Втората световна война с помощта на Плана Маршал, и имаха историческото задължение “да върнат жеста”, подпомагайки посткомунистическия преход на източна Европа чрез бързо и адекватно разширение на ЕС на изток. Но западна Европа не бързаше да се притече на помощ. След като “осинови” своите източни провинции през 1990 г., обединена Германия и нейните европейски партньори отложиха ефективното разширение на Европейския съюз за неопределено бъдеще, оставяйки източна Европа сама на себе си.

Отказът от бързо разширение на ЕС на изток, или от каквото и да е друго ефективно усилие от типа “план Маршал” на западна Европа се допълваше през първата половина на 90-те години и от безпомощност на ЕС да въздейства адекватно върху избухналите етнически войни на териториите на бивша Югославия. Вместо единна европейска политика, в продължение на години бяха провеждани частични и конфликтни политики на основните европейски играчи, наследени от времената на “европейските велики сили”. Германия призна независимостта на Хърватска и Словения, обръщайки гръб на източния остатък от бивша Югославия. Франция и Великобритания дискретно, но мощно подкрепяха своята любима от началото на XX век Сърбия, макар и управлявана от брутален диктатор.

Необходимо бе активното завръщане на САЩ като мощен фактор на европейската политика, за да получи посткомунистическа Европа нова надежда за справяне с всеобхватните дилеми на своя преход и на своята сигурност. Намесата на САЩ и НАТО в Босна доведе до мира в Дейтън. Решението на администрацията на Бил Клинтън за разширение на НАТО на изток компенсирало, поне частично отложеното за по-добри времена разширение на ЕС. В ролята на САЩ, в ролята на трансатлантическата стратегическа общност страните от посткомунистическа Европа припознаха единствената налична и реалистична възможност да адресират своята всеобхватна дилема на сигурността.

На това място, разбира се, скептиците и циниците се усмихват снизходително, готови да задават конкретни въпроси от рода на: “И какво чак толкова ви помогна Америка с разширяването на НАТО?” Отговорът е простичък и съдържа поредица от конкретни факти. Статистики за нарастнали в пъти чуждестранни инвестиции след утвърдено членство. Многократно подобро функциониране на институциите за национална сигурност. Най-важните резултати от поканата за членство в НАТО се измерват със стимулите за привеждане на всички национални институции в съответствие със стандартите на западните страни членки. Ако вземем примера с България, кандидатурата на страната за НАТО ни спаси от станалия неизбежен контрол върху националната икономика и политика на части от руската – постсъветска мафия, чиито “кръсници” бяха изгонени от страната през 2000 г. Бруталният натиск за тяхното завръщане щеше извън всяко

съмнение да бъде успешен, ако не бе намесата на видни политици и общественици от Вашингтон, ултимативно предупреждаващи суеятното се българско правителство, че всяко появяване на тези мафиотски босове в България ще отмени поканата на страната за НАТО.

Стремежът на посткомунистическите страни за членство в НАТО като единствена достъпна и адекватна система за сигурност, както и решението на администрациите на Клинтън и Буш този стремеж да бъде подкрепен, на практика генерира стимулите за еволюция на НАТО от военно-политически блок, най-малък общ знаменател на политиката за сигурност на западните нации в посока съдържане на съветската заплаха, към паневропейска, евроатлантическа система за сигурност. Днес, когато НАТО е в криза като резултат от влошените отношения между Вашингтон, Париж и Берлин, ценността от съхраняването и укрепването на Атлантическия съюз е по-актуална от всякога.

Но интересите на посткомунистическите държави в Европа от съхраняването и развитието на трансатлантическото партньорство и сътрудничество далеч надхвърлят дневния ред на болезнената трансформация на източните общества по посока на политическа демокрация, пазарно стопанство и институционална ефективност. Централна и източна Европа са региони на традиционна стратегическа нестабилност и уязвимост от действията на “велики сили” в продължение на столетия. Студената война замрази дилемите на традиционните разделения и конфликти на Изток, а присъствието на САЩ в уравнението на западноевропейската сигурност чрез НАТО създаде мощен стимул за преодоляване на конфликтното наследство в отношенията между основните европейски – атлантически партньори – Франция, Германия, Великобритания. Допускането, че Европа е достатъчно зряла, за да запази своето обединение и мир и без присъствието на Америка може да бъде прието от редица среди на антиамериканската левица и голистката десница в западна Европа, но не и от посткомунистическите страни в централна и източна Европа.

Съвременна Полша пази ясният спомен за традиционно разкъсващото я съседство с Германия и Русия. Веднага след възстановяването на полската независимост през 1919 г., Варшава потърси въвличането на трети независим силов фактор в уравнението на своята национална сигурност и го намери в лицето на Франция и Великобритания, поели договорен ангажимент да се противопоставят на всяка заплаха за полската независимост. През септември 1939 г. стана ясно, че този договор не струва и хартията, на която е написан. Днес НАТО, и САЩ чрез НАТО, са този трети независим фактор в полското уравнение на сигурността, който гарантира, че Полша няма отново някой ден да бъде смазана и поделена между мощните си съседи. Подобна гаранция САЩ предоставят чрез НАТО и на малките прибалтийски републики, на Чешката република и Унгария, както и на Румъния и България. В нашия случай НАТО е мощен фактор и в регионалния – балкански баланс на националната ни сигурност,

Кризата в Ирак бе поводът на редица антиамерикански среди в Европа, и на редица антиевропейски, консервативни среди в САЩ да поставят под въпрос стойността и перспективата на трансатлантическото партньорство и сътрудничеството между Европа и Америка по проблемите на сигурността. Към традиционния оглушителен идеологически антиамериканизъм на европейската левица днес се присъединява открито и съживената амбиция на френския голизъм за изолация на Америка от Европа като средство за възраждане на “френското величие” върху платформата на “обединена Европа – от Атлантика до Урал”. Тази утопична формула от 60-те години днес придобива нов смисъл. “От Атлантика до Урал” означава изолация на САЩ от европейското обединение и включване на Русия в него. Именно заради това тази голистка формула винаги е имала огромна привлекателност за Москва. След 1945 г. основната стратегическа цел на Кремъл винаги е била разкъсване на трансатлантическия съюз и превръщане на Европа в безпомощен апендикс на една доминирана от Русия Евразия. За днешна Русия, реживяла разгром в Студената война без съмнение е много приятно да наблюдава възраждащата се “евроуралска” утопия на Париж в комбинация с мощния пацифизъм на Берлин, който осъществява в плът и кръв една друга стратегическа цел на Кремъл от епохата на Студената война – мечтата за “неутрализирана Германия”. Именно тази приятна за Москва еволюция на Париж и Берлин накара Кремъл да изостави стратегията си за сближаване с Вашингтон, започнало след 11 септември и да се върне към по-дългосрочните, фундаментални цели на своята имперска политика в Европа, втвърдявайки позицията си по иракската криза в подкрепа на френско-германската коалиция.

Към поругаване и скъсване на трансатлантическите отношения мощен принос имат и видни идеолози на радикалната консервативна десница в САЩ. Самозабравили се и опиянени от самочувствието на “единствена свръхсила”, тези господа са готови с лека ръка да загърбят и да жертват най-стойностния и ефективен отбранителен съюз в човешката история – Атлантическия съюз – в полза на мъгляви идеологически формулировки от типа на “коалиции на желаещите”. Антиевропейският патос в коридорите на властта във Вашингтон има два основни източника. Фундаменталистката религиозна десница, която традиционно привиква Сатаната в образа на Европейския съюз, и неоконсервативния “Проект за нов американски век”, който подменя приоритета за многостранно сътрудничество в рамките на западния съюз с приоритет за едностранна отговорност и силова политика на САЩ за гарантиране на националната сигурност на единствената свръхсила с военни средства и гъвкави ситуационни съюзи навсякъде по света. Травмата от 11 септември безусловно разшири потенциала на тези идеологически формули за национална сигурност на САЩ.

Рисковете от разкъсване и обезсмисляне на трансатлантическото сътрудничество в областта на сигурността са огромни и всеобхватни. Те не са обект за анализ на тази статия. Тук целта е по-скромна – да се формулират реалните рискове от упадъка на Атлантическия съюз за централна и източна Европа. Първото

следствие от разпада на трансатлантическото сътрудничество ще бъде рязкото повишаване на влиянието и контрола на Русия върху посткомунистическа Европа. Парадоксално е доколко консервативните пундители във Вашингтон, които говорят за изоставяне на “стара Европа” и ориентация към “нова Европа” не разбират, че прекият резултат от релативирането на атлантическото партньорство ще бъде непрекъснато нарастващата роля на Русия в източна Европа. Москва няма да срещне съпротива, а разбиране и подкрепа от страна на “неутрализирана Германия” и голистка Франция в амбицията си да възстанови контрола поне върху част от своите бивши владения от съветския период. Обстоятелството, че Русия все още не е демократична страна, че имперската носталгия далеч не е преболедувана от Кремъл няма да има особено значение. На територията на Европа ще започне отново добре познатата от XIX век игра на “велики сили” – “велика Франция”, “велика Русия”, а може би и “велика миролюбива Германия” – разпореждащи с е със съдбата на по-малките и беззащитни европейски нации, поделени на “сфери на влияние”..

Неизбежността от възраждането на тази “нова” стара Европа при разкъсване на североатлантическия съюз не разбира и опиянената от идеологически антиамериканизъм левица в Европа. На времето В.И.Ленин даде блестящо определение на тази левица. “На Запад – казваше той – живеят множество полезни идиоти. Те сами ще ни предоставят въжето, на което ще ги обесим”. Пророческите думи на вожда на световния пролетариат се оправдаха хилядократно през следващите десетилетия – и в подкрепата на левите интелектуалци за режима на сталинисткия терор през 30-те г., и в телешкия им възторг от “възраждането на чистия комунизъм” при Мао Цзе Дун, след разкриването на сталинистките престъпления, та чак до масовите им “антивоенни движения” през 1980-те години, минали под идиотския лозунг “по-добре червени, отколкото мъртви”. (Очевидно европейската левица бе забравила, че “почервяването” в сталинистко-маоистки вариант е по-опасно за живота от наличието на ракети със среден обсег на действие.) Днес тази традиционно идиотска в стратегически – геополитически план европейска левица отказва да види огромната опасност от възраждане на стара ретроградна Европа на “великите сили” от развалините на Атлантическия съюз.

Но обществата от посткомунистическа Европа виждат тази опасност. Те притежават чувствителността, породена от дълга традиция на разпокъсване, поробване и малтретиране на безпомощните малки нации от този регион на Европа вследствие както на конфликтите, така и на партньорството на европейските “велики сили”. За източноевропейците Европейският съюз е достатъчна гаранция за социално и икономическо развитие, но не е достатъчна гаранция за сигурност. Просто защото общата външна и отбранителна политика на Съюза никога не е била нещо повече от добро намерение, зад което винаги са действали ефективно националните интереси на големите държави в ЕС – бившите европейски “велики сили”. Затова стратегията на всяка пост-комунистическа страна в източна Европа за сигурност и развитие включва

равноправно и двете основни цели – членство в НАТО и членство в ЕС. Кризата и евентуалната дезинтеграция на НАТО ще промени съществено и самата перспектива за европейска интеграция на тези страни. Вместо мечтаното членство в клуба на заможните и свободни нации, източноевропейците могат да получат членство – сателитизация към най-близката европейска “велика сила”. Чехите и унгарците пак ще се уредят по-добре под патронажа на Германия. Ние, българите, си знаем – пак ще ни прегърне “Дядо Иван”... за да ни отнесе безвъзвратно в Третия свят...

Ето тази “Европа” жадува и БСП – жадува я и работи за нея откакто е създадена като “национална секция” на Коминтерна. Цялото “европейско” и “пацифистко” облекло на БСП и на нейния президент Първанов в стил “Социинтерн” е прозрачен опит да се прикрие същата стара основна кауза на партията – да предаде българския национален интерес на сателитизация от Москва. Менят се времената, менят се идеологиите и партньорите, но господарят остава един и същ. С това БСП и България остават уникален пример в посткомунистическа Европа. Дори и най-консервативните неокомунистически лидери като Йон Илиеску изоставиха своето политическо наследство на Изток, за да защитят националните интереси на страната си в днешното време разделно и тревожно. Да не говорим за еволюираните в нормални лявоцентристи бивши комунисти на Полша, Унгария, Словения. Всички тези партии и правителствата им подкрепиха САЩ в иракската криза не защото споделят идеите и приоритетите на ултраконсервативната администрация във Вашингтон. А защото разбраха, че без съхраняване на трансатлантическата връзка никой няма да гарантира независимостта и националния интерес на техните страни. Българските комунисти и тяхната преименувана партия останаха единственото изключение на последователно и неотменно слугуване на Москва – както винаги, в ущърб на българските национални интереси.

Подкрепата на източна Европа за САЩ в иракската криза не е израз на раболепие, нито на безусловно и безкритично съгласие със съдържанието на глобалната политика на настоящата консервативна администрация във Вашингтон. Тази подкрепа е израз на дългосрочен и жизнено важен национален интерес на всяка посткомунистическа страна от Европа за съхраняване на всяка цена на евроатлантическото пространство на партньорство и ролята на Америка в него. Затова, колкото и парадоксално да изглежда на пръв поглед, източна Европа (заедно с Великобритания, Италия и Испания) подкрепи САЩ в кризата с Ирак със същите аргументи, с които Франция и Германия отказаха подкрепа на Вашингтон.

За източно европейците основна стойност има принципът на мултилатерализма – на партньорството и споделяната отговорност в международните отношения. Унилатерализмът – или пълната самостоятелност във взимането на решения, практикуван от настоящата администрация във Вашингтон очевидно не може да бъде дългосрочна база на ефективни партньорски отношения с “нова Европа”,

както не може да работи и със “стара Европа”. Съществени различия между позициите на американските консерватори и източноевропейците са неизбежни и при определянето на праговете за употреба на военна сила. Администрацията на президента Буш доста драматично свали тези прагове след 11 септември. За страните от източна Европа, исторически преживели множество конфликти и агресии, упражняването на военна сила би било нежелателно до изчерпване на всички други средства за разрешаване на една криза. Това доближава източна Европа много по-близо до западноевропейското разбиране за политика на взаимна обвързаност, отколкото до политиката на открито упражняване на сила.

Подкрепяйки безусловно Америка в кризата с Ирак, източна Европа намери своя най-близък партньор, персонифициращ и нейния интерес в тази ситуация не в лицето на президента Джордж Буш, а в лицето на британския премиер Тони Блеър. Блеър пое огромния риск да се изправи срещу собствената си партия, заложи блестящата си политическа кариера за да защити соята политическа визия в трудното време на разлом между Европа и Америка. За британския премиер трансатлантическото партньорство и европейската интеграция са равнопоставени ценности, две цели, които не могат да се осъществяват успешно, откъснати една от друга. Блеър, разбира се защитава преди всичко британския национален интерес, но същевременно защитава и стойността на западния съюз пред предизвикателствата на бъдещето. Източноевропейците имат същата визия и същите цели.

Въпросът е в това ще съумеят ли да ги отстоят. След 1989 г. основно съдържание на посткомунистическата политика бе подражанието на Запада. Днес това не е достатъчно, а и Западът, очевидно вече не е същия. Днес е необходима нова, активна и интегрирана политика на новите демокрации в защита на атлантическа Европа и против възраждането на ретроградна Европа на “великите сили”, на “Европейския концерт” от XIX век. Атлантическата кауза не е безвъзвратно изгубена. Както в Берлин, така и във Вашингтон неизбежно ще дойдат нови правителства, оценяващи по-балансирано и разумно стойността на трансатлантическото сътрудничество. Самата западна Европа е разделена във възгледите си за бъдещето на евроатлантизма. Нашата позиция – позицията на новите демокрации в източна Европа може да се окаже решаваща за спасяването и изпълването с ново съдържание на Атлантическия съюз – най-успешния съюз в историята – пред предизвикателствата на общото ни бъдеще.